

Petr Drulák: *Metafory studené války: Interpretace politického fenoménu.*

1. vydání. Praha: Portál, 2009, 293 stran, ISBN 978-80-7367-594-3 (signatura knihovny ÚMV 56 083).

Pohled na studenou válku očima historiků a teoretiků mezinárodních vztahů a také umělců, který Petr Drulák analyzuje ve své monografii, by byl poutavý už sám o sobě. Je totiž obširným přehledem děl na dané téma, významných pro obory historie, teorie mezinárodních vztahů a umění v určitém výseku, který evokuje logicky vybudovanou a utříděnou „mozaiku“. Koncepce knihy, a tedy i výběr analyzovaných interpretací studené války jsou však zásadně jiné: autor uplatnil při rozboru politického fenoménu „studené války“ nový přístup a novou metodu, která by vůbec takto rozsáhle koncipovanou komparaci umožnila. Cílem má být – řečeno slovy autora – vytvoření „nové typologie interpretací studené války, která reflektuje jak samotné interpretace, tak i jejich politické souvislosti“ (Drulák, 2009, s. 9), a to prostřednictvím „nového teoretického rámce“, který čerpá z vlastního „výzkumu metafor politiky a sociologie“ (Drulák, 2009, s. 10), jak byla aplikována v oboru mezinárodních vztahů v souvislosti s konstruktivistickým obratem v teoriích mezinárodních vztahů. Jestliže srovnáme rozsah kapitol, věnovaných aplikaci metody a metodě samé, metodologická (teoretická) část sice nepřevažuje, ale je natolik významná, že tvoří zhruba třetinu knihy. Pro její koncepci je totiž významnější než samotné interpretace, natož samotná studená válka jako historický fenomén.

V knize tak čtenář může najít informace jak o podstatě a genezi metody analýzy metafor pro sociální vědy, tak i o důvodech volby této metody pro srovnávání zdánlivě nesrovnatelného (parafrázuji slova autora: „... srovnat interpretace, které na první pohled nic společného nemají, a proto obvykle srovnávány nejsou“ /Drulák, 2009, s. 8/).

První kapitola *Spory o dějiny* je jakýmsi prodlouženým úvodem – poukazuje na některé příklady politizace interpretací historických jevů. Autor zde testuje rozdílné interpretace dějin, které nepochybně vždy souvisely se současností, tedy i s politikou, a zavádí pojem „historické analogie“ (jako „propojení minulých událostí se současností, [které tak dávají – poznámka autorky] interpretacím dějin politický význam“ /Drulák, 2009, s. 11/), i když vzápětí připouští, že tento pojem, běžný pro umění a přijatelný pro (část) sociálních věd, není běžný pro historiky. Proč se historici „analogiím spíše vyhýbají“ (Drulák, 2009, s. 11), se čtenář ovšem na tomto místě nedozví.

Velký historik a také velký klasik teorií mezinárodních vztahů Edward Hallett Carr kdysi popsal podstatu historikovy práce jako „kormidlování mezi Scyllou neudržitelné teorie historie jako objektivní kompilace fakt... a Charybdou stejně neudržitelné teorie historie jako subjektivního výkladu historikovy mysli“ (Carr, 1967, s. 31). O vzájemné interakci mluví Carr i v případě vztahu mezi jedinečným a obecným (Carr, 1967, s. 67). Proto tedy historik váhá s „analogiemi“, které by stavěly naroveň fakta z rozdílných historických období a pochopitelně také z pohledu „jiné současnosti“ jinak interpretovaná. Z pohledu teoretika je však hledání těchto „analogií“ (pochopitelně v rovině zobecnění historicky jedinečných událostí) legitimní součástí jeho postupu. Rozporuplný pohled na „historické analogie“ pak autor podrobněji rozebírá až ve shrnutí první kapitoly *Spory o dějiny* (Drulák, 2009, s. 29–30).

V tomto ohledu je autor skutečně především teoretikem se zájmem o to „typické“ (výběr vždy dvou typických interpretací, vytvářejících i dichotomii politickou levice – pravice, a to na příkladu odrazu různých hodnocení současné politiky v protikladných interpretacích dějin – amerických v případě studené války, francouzských v případě Velké francouzské revoluce, německých v případě nacismu a českých v případě husitství). Autor při výběru zmíněných „typických“ interpretací zjednodušil (z analytických důvodů) množ-

ství těchto interpretací podle vzorce „dominantní x revizionistický“ výklad. Zmíněné spory o dějiny tím ale nutně vyhroutil a „zpolitizoval“.

Objevují se tak v případě amerických a českých interpretací studené války dichotomie John Lewis Gaddis versus Melvyn Leffler (podle prací z let 2004 a 2005, reagujících různým způsobem na obrat americké zahraniční politiky k unilateralismu v době administrativy George Bushe ml.), zatímco v české verzi dichotomie Miroslav Potočný, Václav Regner, Josef Urban versus Marek Pečenka, Petr Luňák (z encyklopedických prací vydaných v roce 1988, respektive v roce 1999). V případě francouzské revoluce staví dichotomii Furet versus nejmenovanými historiky ztělesňovaná marxistická interpretace revoluce na základě Furetových úvah z roku 1994. K ilustraci sporu o nacismus jako o fenomén německých dějin zvolil kontroverzi historiků (*Historikerstreit*) vrcholící v roce 1986, která proběhla v denním tisku, ale argumentovala na základě starších prací, založených na historickém výzkumu nacionálně socialistického období, respektive německých dějin 19. a 20. století. K tomu několik poznámek: Politizace sporu o nacismus byla dána jednak „jevištěm“, na němž se spor odehrával (denní tisk), jednak zapojením filozofa Jürgena Habermase do „spor historiků“ o výklad nacismu. Základní spor – hledanou dichotomii – autor předložil jako spor mezi historikem Ernstem Noltem (a v podstatě jeho názory akceptujícím Michaellem Stürmerem) na straně jedné a Jürgenem Habermasem na straně druhé. Ve skutečnosti šlo podle mého názoru spíše o dvě roviny sporu – o pokračování odborné diskuze, dlouhodobě se odehrávající mezi historiky o interpretaci německého nacionálního socialismu. Zde Nolte představoval koncepci, vycházející z teorie totalitarismu (teze, že bez gulagu by nebylo Osvětími a že nelze obviňovat jen Němce za holocaust, byla ovšem vyhocena až ve zmíněném žurnalistickém duelu), a jeho základní tezí bylo zbavení historického vědomí Němců zátěže viny za nacismus (nikoli přitakání nacismu). K tomu mělo dojít zařazením fenoménu nacismu do „světové občanské války ideologií“.¹ Jeho odpůrci naopak zastávali teze o „jedinečnosti“ tohoto historického jevu, který nelze srovnávat s marxismem nebo s komunismem (a tedy hledat jejich společný základ v revoltě proti industriální společnosti). Ti Habermasovu odsouzení Nolteho „revizionismu“ přitakali. Druhá rovina sporu byla vyložena politická a tam by se hodila dichotomie pravice versus levice = Stürmer + Nolte versus Habermas. K politickým souvislostem vypuknutí diskuze, o nichž se autor zmiňuje (nástup Kohlových kabinetů po roce 1982), je nutné ještě přičíst bouřlivé reakce na návštěvu amerického prezidenta Ronalda Reagana na hřbitově padlých příslušníků SS v Bitburgu u příležitosti 40. výročí konce druhé světové války v roce 1985 ve Spolkové republice Německo.

Ilustrativní a částečně i nahodilý charakter výběru hlavních rysů zmíněných diskuzí – z nichž nejstručnější je kupodivu rekapitulace „sporů o smysl českých dějin“ – zdůvodňuje autor tím, že mu zcela zjevně slouží jako příklady použití teoretického rámce, který zvolil a v „empirických“ kapitolách zevrubněji aplikoval.

V následujících „teoretických“ kapitolách (kapitola druhá a třetí – *Metafory a sociální pole* a *Politická, vědecká a umělecká pole*) autor obšírněji objasňuje svou volbu analytického nástroje: „metafory jako sociální konstrukce“. Považuje ji totiž za vhodnou cestu, jak vysledovat ve velkém množství textů společného jmenovatele, který by umožnil komparaci interpretací studené války. Základ použité metody nachází v Bourdieuově teorii konstruovaných sociálních struktur (pojmy „pole, doxa, formy kapitálu“), sociálního jednání jednotlivce (pojmy „habitus, socializace“) a „homologie polí“, kde tyto texty představují produkty diskurzivního charakteru a metafora představuje zvláštní druh těchto diskurzivních struktur. Metaforu pak chápe podle kognitivní lingvistiky (George Lakoffa a Marka Johnsona) jako vhodný jazykový nástroj ke zkoumání vzájemných vztahů mezi vymezenými „poli“ – politickým, vědeckým a uměleckým.

Obsáhlejší uvedení do metody je zdařilé a legitimní, protože autor nereflektuje „studěnou válku“ jako určité období historického vývoje vztahu mezi Spojenými státy americkými

kými a Sovětským svazem (SSSR) po druhé světové válce, jak je obvykle chápána, ale reflektuje její interpretace jako „střet metafor“. Soustřeďuje se přitom na fázi vzniku studené války, tedy na interpretaci jejích příčin.

Autor se zamýšlí i nad vzájemným vztahem oboru historie a mezinárodní vztahy (ne vždy idylickým). V souvislosti s definicí vědeckých a uměleckých „polí“ se v dalším textu podrobněji vrací k odlišnostem, a proto i zdrojům sporů mezi historií a teorií a výstižně odhaluje zdroje těchto kontroverzí v „*pestrosti obou disciplín*“, která vede „*dokonce občas k tomu, že teoretik určitého ražení se spíše shodne s podobně orientovaným historikem než s teoretikem jiné školy*“ (Drulák, 2009, s. 91).

V tomto ohledu – budování mostů mezi historií a teorií – je Drulákova práce výjimečná a v oboru mezinárodní vztahy v českém prostředí nová. Jedná se o zavedení nového přístupu inspirovaného sociálním konstruktivismem a o jeho aplikaci na historické téma (jak je studená válka především chápána) způsobem, běžným pro teoretické práce v mezinárodních vztazích. Jednotné uchopení rozmanitých (a často rozporuplných) empirických poznatků o americké a sovětské politice převážně v období vzniku studené války – jak jsou interpretovány na americké a sovětské straně – předpokládalo jak zavedení (a vysvětlení) nové metodologie, tak i přehledné shromáždění důležitých poznatků o zahraniční politice obou supervelmocí.

Druhá a třetí kapitola práce (*Metafory a sociální pole*, respektive *Politická, vědecká a umělecká pole*) jsou zároveň důkladnou a hlubokou sondou do široce pojatého sociálněvědního zájmu zvolené metody, ale i zhuštěnou analýzou z filozofie čerpajících kontinuit jím zvoleného pojetí metafor jako prostředku poznání ve vědě i v umění (zejména linie Fiedricha Nietzsche – Martin Heidegger – Jacques Derrida).

V hlavní části knihy („empirické“ kapitoly čtvrtá až sedmá), které jsou analýzou prací převážně amerických, sovětských a ruských historiků, teoretiků a umělců, ji pak autor důsledně používá. Aplikuje zde poznatky z teoretické části práce a v této souvislosti stojí za zvláštní pozornost v „metodologické“ části zavedené pojmy *conceptual metaphors* (překládá jako „metaforické pojmy“) a pojem „konkrétní metaforické výrazy“ (*metaphoric expressions*). Zatímco první z nich nenalezneme v běžném jazyce, druhý se v běžné komunikaci používá (Drulák, 2009, s. 60). Když pak autor řadí metafory v jednotlivých částech práce do tabulek a shrnutí, používá pro první z nich (v krátkých shrnutích na začátku rekapitulace tezí analyzované práce) pro odlišení velká písmena. Je tak graficky odlišeno, že metaforické pojmy jako VETŘELEK – HOST a podobně není možné takto explicitně najít v textu prací. V zařazených tabulkách od tohoto rozlišení upouští. V řadě těchto prací však jistě konkrétní „metaforické výrazy“ můžeme najít – například výrazy jako „dábelský“, „strašlivý“ jsou hojně zastoupeny v memoárech amerických diplomatů (Josepha Daviese, Charlese Bohlena, George Frosta Kennana a dalších) pro charakteristiku Josifa V. Stalina.

Ve čtyřech hlavních kapitolách (*Studená válka podle amerických badatelů I: historici; Studená válka podle amerických badatelů II: teoretici; Studená válka podle sovětských a ruských badatelů; Studená válka v umění*, tj. kapitoly čtyři až sedm) autor rekapituluje hlavní teze klíčových představitelů historických výkladů studené války v USA (od tradicionalistů přes revizionisty a postrevizionisty /a také korporativisty/ k neotraditionalistům). Pokračuje rozbořem názorů amerických teoretiků na studenou válku (od realismu přes geopolitiku, scientismus, včetně teorie her a kognitivní psychologie, neomarxismus až k reflektivismu, respektive k poststrukturalismu). Následuje podle podobného – nikoli shodného – schématu i rozbor interpretací sovětských a ruských badatelů (rozlišení na historiky a teoretiky by skutečně v povinném a dodnes tradovaném sepětí s marxismem-leninismem skutečně bylo těžko proveditelné). V obecných shrnutích následujících po těchto kapitolách autor odhaluje shody a (často i subtilní) rozdíly jednotlivých interpretací, vyčleněné „metaforické pojmy“ pak řadí do přehledných tabulek. Volba představitelů jednotlivých „škol“ je zvláště pro americkou historiografii (a teorii)

v podstatě běžná a typická – autor zařazuje však poněkud širší škálu například revizionistů (Joyce a Gabriel Kolkovi a také Daniel Yergin), mezi postrevizionisty i amerického historika českého původu Vojtěcha Mastného. John Lewis Gaddis je zastoupen dvakrát, tak jak bývají rozlišovány dvě fáze vývoje jeho interpretací, a to jako postrevizionista a posléze koncem devadesátých let 20. století navrátilce k tradici (neotradicionalista s programovou prací, reagující na rozšíření dokumentační základny výzkumu po skončení studené války, s názvem *Ted' už víme*² – název měl naznačit, že zpřístupnění pramenů explicitně objasnilo příčinu studené války jako sovětský expanzionismus). Autor klasicky člení také kapitoly o amerických teoreticích – od realistů a neorealistů přes geopolitiku, teorii her a politickou psychologii až ke kritickým teoriím, neomarxismu a poststrukturalismu. Podle tohoto tradičního schématu se snaží rozčlenit i sovětské a ruské „vědecké“ pole (tradicionalisté jsou marx-leninisté v sedmdesátých letech, revizionisté jsou americké prameny využívající historici nadále neopouštějící marxismus-leninismus v osmdesátých letech, „skutečný“ revizionismus a postrevizionismus se profilují až v devadesátých letech 20. století, respektive po roce 2000, stejně jako ruská geopolitika).

Sedmá kapitola o studené válce v umění byla nepochybně nejobtížnější – zdroje a jejich interpretace sekundární (odbornou) literaturou jsou proto zlomkovité. Autor komentuje několik typických básní či novel (Vladimír Majakovskij, Bertolt Brecht, František Hrubín na jedné straně, Simon Green, Johannes Mario Simmel na straně druhé), marginálně zařazuje i hudbu (Dmitrij Šostakovič) a výtvarné umění (Paul Jackson Pollock). V podstatě hledá rozdíly ve fungování „uměleckých polí“ v americké a sovětské společnosti a podíl „politických polí“ na změnách uměleckého ztvárnění studené války, aby konstatoval, že „*se ukazuje, jak vzdálená jsou pole západních a východních interpretací, neboť i ta Sovětskému svazu nejpříznivější západní interpretace nenaplnuje základní znak interpretací východních*“ (Drulák, 2009, s. 267).

Závěr shrnuje v obecné rovině poznatky celé monografie o vztahu interpretací a politických polí – jak jsou ty první „polarizovány“ prostřednictvím „mobilizace“ těch druhých.

Celá kniha je výsledkem dlouhodobého výzkumu úctyhodného rozsahu a aplikací nové metody v oboru mezinárodní vztahy na téma, které známe především v podání dějin mezinárodních vztahů. Už proto přináší vedle celé řady zajímavých (i méně známých) detailů z dějin studené války i cenný příspěvek do „věčného“ sporu mezi historiky a teoretiky – esenci vzájemných nevráživostí postihuje velmi výstižně a poukazuje na pokusy o „spojení obou pohledů“ (*H. Bull, citováno dle Drulák, 2009, s. 88*). Po formální stránce je kniha téměř bezchybná – bohužel právě jen „téměř“, protože na rubu titulního listu se objevila matoucí tisková chyba v názvu práce (interpretace politologického fenoménu místo politického fenoménu).

Vedle už zmíněných pozitiv má kniha význam i pro oživení zájmu o jednu z klíčových etap vývoje moderního světa, jakým studená válka byla, a nepochybně i pro inspiraci důkladnější shrnující rekapitulace debat historiků (nejen amerických) o příčinách jejího vzniku také v českém prostředí. Přestože studená válka skončila, její historie zůstává stále neuzavřena a Gaddisova slova „*ted' už víme*“ (*We Now Know*) jsou míněna skutečně pouze metaforicky (a ironicky), (*Kennedy-Pipe, 2007, s. 19*).

Dagmar Moravcová

¹ Titulem jedné z prací Ernsta Nolteho označili jeho žáci a kolegové sborník, v němž reagovali na jeho teze svými odpověďmi z oboru historie, filozofie i sociologie (srovnej Nipperdey – Doering-Manteuffel – Thamer /Hrsg./, 1993).

² Název knihy v anglickém originále: Gaggis, John Lewis: *We Now Know*. London – New York: Oxford University Press, 1997.

Literatura

- Carr, Edward Hallett (1967): Co je historie? Praha: Nakladatelství Svoboda, 1967.
- Kennedy-Pipe, Caroline (2007): The Origins of the Cold War. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Nipperdey, Thomas – Doering-Manteuffel, Anselm – Thamer, Hans-Ulrich (Hrsg., 1993): Weltbürgerkrieg der Ideologien: Antworten an Ernst Nolte. Berlin: Propyläen, 1993.